

De kroniek van Harm Smit

In dit en volgende nummers van ons blad wil ik onze lezers kennis laten maken met een zeer persoonlijk en hoogst origineel geschrift dat nauw verband houdt met de geschiedenis van Schokland: de kroniek van Harm Smit. Die kroniek is het relaas van één van de laatste bewoners van Schokland, die daar tot 1940 een aantal openbare ambten bekleedde. Op de officiële Persoonskaart van het gezin bij de Burgerlijke Stand van Kampen, gedateerd 1 januari 1910, staat achter zijn naam in de rubriek “Ambt, Beroep of Bedrijf”, dat hij Rijkstelegraafkantorhouder is, maar uit de rijke Schoklandliteratuur weten wij, dat dit niet de enige functie was die Harm Smit bekleedde. Hij was later ook tweede havenmeester, directeur van de visafslag en postkantorhouder. Bekender is hij echter geworden door zijn niet-officiële functies. In “Schokland, eens een eiland” beschrijft Dirk Landsman hem als een zeer geacht en bekend persoon, die over de hele Zuiderzee befaamd was door zijn zondagse bijbellezingen die op het Schokland zonder dominee of kerk van die laatste jaren de zondagsviering vervingen. Fred Thomas blijkt in “Wijkend Water” zozeer onder de indruk van deze “grand old man” dat hij hem bijna devoot beschrijft, als gastheer van het eiland, als een profeet, een wijsgeer. Harm Smit werd op 10 september 1880 te Urk geboren. Hij stamde uit een familie waarin de mannen al gedurende enkele generaties functies hadden bekleed op Schokland en hij woonde al vanaf zijn vroegste jeugd op dit eiland waarvoor hij dan ook een diepe liefde koesterde. Het vertrek in 1940, bij de nadering van de drooglegging, zal hem dan ook zeker zwaar zijn gevallen. In de jaren tot aan zijn dood, op 6 september 1950, schrijft hij zijn kroniek, die doortrokken is van heimwee naar zijn eiland. In die geest moet men zijn “kroniek” ook lezen, als het relaas van een man die ons in zijn liefde voor Schokland wil laten delen en ons in wil wijden in de unieke schoonheid van dat stukje land. Zeer zeker is de “kroniek” niet een opsomming van exacte feiten, die men aan de maatstaf van historische betrouwbaarheid moet meten. Tekenend hiervoor is, dat Harm Smit bijvoorbeeld Ir. Lely reeds in 1870 laat beginnen met de peilingen en boringen ter voorbereiding op de droogmaking van de Zuiderzee, terwijl die in werkelijkheid pas ruim tien jaar later zouden plaats vinden. (Ir. Lely werd in 1854 geboren!) Uiterst betrouwbaar is hij echter, als hij spreekt over de geschiedenis van mensen op een eiland en over de invloed die het geïsoleerde eilandbestaan heeft op hun levensvisie en hun religieuze ontwikkeling. Als hij in 1950 sterft, is de kroniek waarschijnlijk niet af, gezien het vrij abrupte einde. De Schokkervereniging werd op dit geschrift opmerkzaam gemaakt door de heer Albert van Urk. Een

handgeschreven tekst van de schrijver zelf is in het bezit van zijn erfgenamen. Albert van Urk verzorgde een eerste getypte tekst. Het oorspronkelijke handgeschreven werkstuk beslaat circa 40 aan twee zijden beschreven blocnote-vellen. De titel en de tussentitels zijn door de schrijver zelf aangebracht. Het handschrift is niet ondertekend, maar de getuigenissen van de erfgenamen bieden voldoende waarborg dat Harm Smit de schrijver ervan is. Trouwens, de geest die uit het manuscript spreekt is ook geheel in overeenstemming met de karakterbeschrijving van Smit zoals die b.v. door Fred Thomas gegeven wordt. Een datering ontbreekt, maar omdat er in zijn relaas sprake is van de opgravingen van Prof. de Froe die in de zomer van 1940 plaats vonden, weten we dat Harm Smit in of na dat jaar met het schrijven van zijn kroniek begonnen is. Het geschrift bestaat uit twee delen. Het eerste deel is in de tegenwoordige tijd geschreven en bevat de meest recente herinneringen van Smit aan zijn wonen en leven op Schokland. Dit deel is door tussentitels verdeeld in korte hoofdstukjes:

- Het geloof in Gods Voorzienigheid;
- Schoklands zwakheid;
- Schoklands kracht;
- Het leven op Schokland;
- Het wonen op Schokland

In het manuscript is achter dit beschrijvende en beschouwende eerste deel zonder enige overgang een verhalend gedeelte gevoegd dat in de verleden tijd is geschreven en waarschijnlijk niet voltooid is. Dit deel bevat de geschiedenis van Smits voorouders. Om de lezers op deze abrupte overgang in onderwerp en verhaaltechniek voor te bereiden, is door de tweede bewerker van de tekst aangegeven dat hier deel II begint.

Uit de opzet en uit de inhoud van de kroniek blijkt hoe groot de invloed is die het lezen van de Bijbel op Harm Smit gehad moet hebben. Zou men het eerste hoofdstukje van deel I a.h.w. het boek Genesis van het eiland Schokland kunnen noemen, dan kan men het tweede deel beschouwen als de Kronieken. In deze familiegeschiedenis komt aan de orde op welke wijze de band tot stand kwam tussen Schokland en de drie generaties Smit die daar gewoond en gewerkt hebben tot aan de inpoldering waardoor Schokland eiland áf werd. Het is interessant om te lezen dat de “bevindelijke”, enigszins piëtistische aard van de godsdienstige beschouwingen die we in de kroniek tegenkomen, diepe wortels heeft: zijn grootouders Hendrik Smit en Jannetje Snoek leerden elkander kennen in *“een gezelschap waar gesproken werd over de bevindingen in het leven van alle dag in verband met het geloof door de liefde Gods in de harten gegeven”*.

Uit de literatuur en de kerkgeschiedenis weten we van dergelijke gezelschappen, die vooral in de jaren na de Afscheiding in 1834 van De Cock,

buiten het officiële kerkelijk gebeuren om, aan eenvoudige, theologisch niet geschoolde mannen en vrouwen gelegenheid boden om hun geloof niet slechts dogmatisch, maar ook vanuit het hart en het gevoel te beleven. In “De Waterman” van Van Schendel is van een dergelijke, zij het wat radicalere, groepering sprake en daardoor wordt Smits kroniek een waardevolle aanvulling op onze kennis van de kerkelijke en kulturele achtergronden van ons verleden. Aan egodocumenten zoals deze kroniek wordt door vakhistorici grote waarde gehecht. Om die reden zou de kroniek het verdienen volledig uitgegeven te worden, in een mooi, klein boekje, waarin als inleiding de figuur van Harm Smit uitvoeriger belicht zou kunnen worden dan in het kader van ons bescheiden en slechts driemaal per jaar verschijnend tijdschriftje mogelijk is. Zo'n uitgaafje zou voor leden van de Schokkervereniging zeker aantrekkelijk zijn, om zelf te hebben en om aan familieleden cadeau te doen. Voor vele andere Schoklandkenners en -liefhebbers zou het een begeerd verzamelobject kunnen vormen, nog afgezien van de wetenschappelijke waarde ervan. Ligt hier wellicht een mooie taak voor de Schokkervereniging of de Stichting Urker Uitgaven? Of voor een samenwerkingsverband van beide? In het eerste hoofdstukje van het eerste deel verwijst Smit naar Gods Voorzienigheid die met de hele schepping, dus ook met Schokland, *“zowel in het wegspoelen als in het aanslibben”* Zijn bedoeling heeft gehad. Daarom, zo schrijft hij, moet ook in de geografische toestand van de plaats waar men woont, de hand Gods gezien worden en dat wordt dan een belangrijke reden om die woonplaats nauwkeurig te beschouwen, wat hij vervolgens in “Schoklands zwakheid” en “Schoklands kracht” ook gaat doen. “Schoklands zwakheid” zullen wij in dit en het volgende nummer in zijn geheel publiceren, vanwege de wandeling over het eiland die Harm Smit in gedachten, mét ons, maakt. Als Adam in het Boek Genesis geeft hij vele plekjes op het eiland namen, namen waarvan het bestaan slechts bij weinigen bekend zal zijn. En, heel treffend voor ons, die Schokland alleen via zwart-witfoto's kennen, door zijn ogen zien wij nu ook hoe kleurig Schokland geweest moet zijn.

Els van der Waag-Conijn, Aalsmeer

De lichtwachterswoning op Emmeloord (hier woonde de kanton-nierhavenmeester). Foto: Kees Mossel.

Schoklands zwakheid (1)

Wieringen, Marken, Urk en Schokland zijn de vier Zuiderzee-eilanden. Dit wisten we reeds vroeg. Dit weten moet nu herzien worden, want Marken is het laatste der vier, dat nog met de naam eiland kan genoemd worden. Over Schokland is in de pas achter ons liggende jaren heel wat ten beste gegeven. Het is met het eiland juist zo gegaan als met een gestorvene in de mensenwereld: “over de doden niets dan goeds”. Maar toen het nog leefde, werd er van gesproken of geschreven ook op andere wijze. Ik heb meer dan eens horen zeggen: “Ik zou dood hier nog niet willen zijn”. Een schrijver in een vroegere kroniek noemde het “een rampzalig oord, waar een paar verdwaalde schapen zielig rond dwaalden”. Velen hebben het stervende eiland in de laatste levensdagen nog bezocht. Ze hebben waarschijnlijk gelachen of gezucht, opgewekt het afbreken aangezien of weemoedig gestaard op het wegruimen der dijken en het trekken der palen. Maar de tranen van het eiland zelf zijn gedraineerd in de drassige bodem. Wat was Schokland dan in zijn zwakheid en in zijn kracht? Het was in zijn zwakheid een beeld van de macht des Scheppers, die het nietigste doet voortbestaan door de eeuwen heen. Want Urk kon steunen op zijn vaste bodem, Wieringen en Marken op hun meerdere uitgestrektheid of beschutting van de Westwal of andere factoren, maar Schokland ontbraken al deze voorwaarden bij zware storm en hoge vloed. En toch behield het zijn plaats totdat het niet meer nuttig kon zijn. Deze

nog geen vijf kilometer lange landstrook had op sommige plaatsen slechts een breedte van circa honderd meter. Het meest brede gedeelte ging de 350 meter niet te boven. De gehele oppervlakte binnen de oevers bedroeg plm. 80 hectare. Het strekte zich uit in de richting Noord-Zuid. Het bevatte een wespentaille, want het was op het smalst waar de beide polen even nabij waren. De westelijke oeververdediging was het laagst en liet zich bij opkomende storm uit het Westen na enig tegenspartelen gewillig onderdompelen. Ook de Oostelijke dam verdween niet zelden onder het opgewaaide watervlak, zodat dan niet anders overbleef dan de eindpunten en het midden, waar dan huizen, groepjes bomen en vuurtoren alleen nog zichtbaar waren. Wij gaan op een goede dag het eiland eens nader bezien. Het water is ook om het eiland tot zijn gewone stand teruggegaan. We wandelen eerst de haven eens langs. In gedachten bevinden we ons op het Noorderhoofd. Op het uiterste einde bevindt zich stuurboords een havenlicht, een houten lichtopstandje waarop een lantaarn staat met groen gekleurd glas. De lantaarn, van rood koper, is blinkend geschuurd. De opstand is helder wit geverfd. We klimmen even het zes treden tellende ijzeren trapje op en zien naar de westkant de haven. Daar zien we uiterst rechts het mooie gebouwtje der mist-installatie. Daar bovenop bevindt zich de misthoorn met de opening naar het zuidwesten gericht. Links daarvan ziet men de nevelgrijs geschilderde reserve-luchtketels, die in oost-westelijke richting ieder rusten op twee betonnen steunpunten. Dit geheel is omringd door een hekwerk. Veertig á vijftig meter meer links zien we een houten schapenschuur met witgeverfd voorfront, eveneens oost-west gericht, naast de noord-zuid staande woning van de kantoorhouder, die met blauwe pannen is gedekt en met vier ramen uitziet naar de haven. Links aan dit gebouw is een houten portaal met topfront aangebouwd, dat als wachtkamer voor het telefonerende publiek dienst moet doen. De plaat "Hulptelegraafkantoor" is van ons standpunt zichtbaar. Aan de havenzijde van deze woning zijn door de groene latjes de in bloei staande tulpen te zien. De rozenstruiken bloeien nog niet. Het is nog te vroeg. De zwarte schutting zien wij ook, die het haventerrein van noord naar zuid in tweeën scheidt, onderbroken door de hekwerken. Vóór de woningen aan de havenzijde van deze schutting, meest naar onze rechterhand, zien we een paal, galgmodel, waaraan een bel is opgehangen. Links daarvan staat het houten afslag-gebouwtje met bovenlicht. Even verder naar links verheft zich het ijzeren vuurtorentje, dat maar eventjes uitsteekt boven de iepenbomen, die om het iets terugwijkende flinke woonhuis van de kanton-nier-havenmeester zich bevinden. Het huis, met blauw dak en met witte stenen opgefleurd, maakt een solide indruk. Er achter zien we aan de rechterzijde nog het einde van een geel geverfde met zink gedekte schuur uitsteken. Die zwarte schutting loopt halvemaanswijze achter de schuur langs en links van de

woning sluit ze weer het gelid tot aan de zuidwesthoek der haven, zodat de ondereinden der rij iepenboompjes zodoende aan ons oog worden onttrokken. We gaan het trapje maar af en beginnen onze wandeling. Het pad is breed genoeg. De palen aan de buitenkant zijn iets hoger dan aan de havenzijde. Ze zijn naar binnen hellend ingeheid. Dat zal wel gedaan zijn met het doel, dat het aandrukkende ijs niet zo gauw een steunpunt kon vinden. Ons pad buigt spoedig in westelijke richting. Wij bevinden ons op de Noordersteiger, een stevige aanlegplaats, drie meter boven dagelijks water. Aan de rechterzijde bevindt zich een houten leuning. Links staan de palen vier voet boven ons pad. Ze zijn, evenals de gehele verdere omlijsting der haven, gedekt met ijzeren mut-sen, met op de kop haalpen. Ze zijn wit geverfd. Over de leuning zien we de Noorderhavendam, vier meter boven Amsterdams peil, van basalt opgetrokken. Ze loopt daar rechts van het mistsirene-gebouw en buigt om in zuidelijke richting, het gehele gebouwencomplex beschermend. Ze buigt aan het einde der regel iepenboompjes naar het oosten en vormt zodoende de zuidelijke havenbescherming, waarna ze met winkelhaakbocht naar het noorden gaat en tot een afstand van circa veertig meter het houten Noorderhavenhoofd nadert. Op het uiterste einde van deze dam zien we een ijzeren licht-opstand, waarop des avonds een rood licht ontstoken wordt. Van ons pad overzien wij de haven in zijn lengte. In het midden het ruimst, aan de beide einden iets smaller. Ze heeft een oppervlakte van ruim 18.000 vierkante meter. De Noordersteiger wandelen we de havenkade langs. De meerpalen op de kade doen weinig dienst meer, nu de vloed de vaartuigen niet hoger doet liggen. De groene houten palen voor de kade zijn stevig genoeg om vast te maken. Nu, dat jacht, daar in dat Noorderhoekje, ligt goed beschermd! Nu ja, voor dat “paardje” moeten we ook respect hebben. Dat is de trein, de bus, de fiets, de auto, de vliegmachine. In één woord hét verkeersmiddel voor de Schoklanders. Langs de haven gaan we over een klinkerpad. De naar binnen hellende wal is ook een basalt-glooiing. De loopsteiger, met iets naar de kade gebogen leuning, loopt langs de gehele haven. Ze wordt een twintig meter onderbroken voor het gebouwtje der visafslag, waar de ruimte tussen de groene houten palen en de kade met stevige planken is dicht gevloerd om de aanvoer uit de vaartuigen te vergemakkelijken. De weg langs de haven wordt tamelijk smal. De schutting, die het terrein in tweeën snijdt, is nauwelijks vijf meter van de havenkant verwijderd. Op het meest gevaarlijke punt staat een lantaarnpaaltje, waar de kantonier-havenmeester bij donker maar een lantaarntje op zet. De haven hebben we nu wel gezien. We gaan het hekje door, dat, als het dicht is, de schutting met de leuning van het zuider looppad verbindt en stappen tegen de glooiende havendam op, gaan er bij neer en bevinden ons op het cementpad, dat over de plaats gaat, waar voor bijna een eeuw de pastorie

der Rooms-Katholieke kerk stond. De grond, waar de kerk gestaan heeft, waar het kerkhof was en de armenwoningen stonden, is onder de havendam, die bewesten de iepenboompjes zich uitstrekt. De vissers van Marken, die in 't voorjaar hun haringfuiken plaatsen bezuiden Emmeloord duiden deze plaats aan als “de Pastoor”.

Harm Smit (1880-1950)

(wordt vervolgd)

Aan de rechterkant staat het misthoornhuisje. Links het huis van de “kantoorhouder” Harm Smit, met het aangebouwde hulptelegraafkantor. Staande in de botter: Fred Thomas, de schrijver van Wijkend Water”.

Schoklands zwakheid (2)

Al herinneringen ophalende zijn we op de basaltdijk aangekomen, die ons langs bijna het gehele eiland, wat de oostzijde betreft, getrouw blijft. De kruin van deze dijk is met beton ingevoegd. Daardoor is een voetpad gevormd van een meter breedte. Aan onze linkerhand zien wij het water van het “Gat van Ens”. Aan onze rechterhand staat, naargelang van het jaargetijde, groen of grijs gekleurd riet met mooie bruinglimmende pluimen of grijs stuivende pluisjes. Op dit ogenblik is het afgesneden. De grauwe stoppels staan hier en daar nog hoger dan het geel en groen, pas uitgelopen nieuw gewas. Het is nu wel de beste tijd om het eiland eens rond te lopen. We kunnen het nu geheel overzien. Naar het N.W. zien we over het laagstaande riet nog een plas water, vroeger “de Waard” genoemd. Het rietland dat we nu voor ons zien bestond toen ook niet, maar de plas strekte zich uit tot aan de voet van ons pad. Vanaf “de Pastoor” gaat onze weg eerst in bijna westelijke richting. Na een paar honderd meter gaan we in zuidwestelijke, even later in zuidelijke koers. Het rietland gaat over in grasland. Plotseling buigt onze weg naar west. Eventjes maar en we kunnen weer zuidwaarts. We zijn “Oost en West” gepasseerd. Aan onze rechterzijde hebben we nu het grootste stuk weideland van Schokland: “het Zand”. Er lopen heel wat schapen en lammeren. We tellen dertig schapen en veertig lammeren. Ieder gevestigd gezin mag vijftien schapen weiden. Op Emmeloord wonen twee gezinnen. Bij gevolg zullen dit de schapen zijn, die daar thuis horen, want bij de beide woningen staat immers ook een schapenschuur. “Het Zand” is ook het hoogst gelegen maaiveld op Schokland. Inmiddels is ons graslandje al weer gewijzigd in rietstoppels. Grauw en geelgroen. Ons pad buigt weer iets naar het Z.W. We zijn bij het “Watergat”. Het rietgezicht verandert voor een goede honderd meter in blokjes laag grasland. Ons weggetje gaat weer bijna zuid. We gaan nu recht op Ens aan. Eerst nog een vrij hoog gelegen kleine weide met nog water. Slechts dunne rietstoppeltjes. Een plasserig landje, dat we noch weide noch rietland kunnen noemen, rechts. We zijn, terwijl ons pad iets oploopt, door een houten draaihekje, met aan weerszijden wat ijzerdraad, op de aloude buurt Ens aangeland. Links zien we, voor de beschoeiing van basalt, een enigszins hoger dan deze staande aanlegsteiger met afloopbruggetjes. Voor ons zien we een houten schuur of keet, die ‘s zomers voor de hooiers en ‘s winters voor de rietsnijders als logies dient. Rechts is bijna de gehele breedte van het eiland een rietveld. Aan de westzijde van deze schuur zien we nog enige oneffenheden die waarschijnlijk nog herinneren aan de vroegere huizen. Voordat we het tegenwoordige Ens betreden, ontsluiten we nog de toe-gang, die in de schutting is, welke aan

de westzijde het gebouwencomplex met de bomengroep beschut. Aan de oostzijde is deze groep beschermd door een houten palissade, dicht aaneengeheind. Pastorie en kerk zijn nog in goed onderhouden staat. Het kerktorentje met de nog blinkende haan steekt nog knus boven de bomen uit. Het inwendige der kerk doet echter geen dienst als samenkomstplaats voor gelovigen, in de oorspronkelijke bedoeling, maar wordt in gunstige seizoenen gebruikt als herberg voor de mensen die aan het onderhoud en in de laatste tijd aan de afbraak van het eiland werken. Rechts voor de kerkingang, aan de westzijde van de omheinde buurt, zien we nog een paar gebouwtjes, een stenen schuur en een klein huisje, dat bestemd was

Harm Smit (1880-1950, tweede havenmeester van Schokland, tevens schrijver van dit artikel.

voor de uitvoerder der onderhoudswerken, dicht bij de uitgang der benting, een enigszins hoog opgetrokken bergplaats, die de gereedschappen herbergt, die dienen om de wintervorst te bestrijden: ijszagen, ijsbijlen, een ijsvlet met toebehoren, enz. Voor het poortje, dat de omringende schutting met de stevige palissade verbindt, zien we nog aan de linkerzijde een hoge paal waar bovenaan een vlaggestok is bevestigd. Bij verjaardagen in de koninklijke familie of bij bezoeken van autoriteiten van de Rijkswaterstaat werd hier de vlag vertoond. Wij betreden nu weer ons cementen paadje. Over het grijsgroene stoppelveld zien we in de verte het eiland Urk. Aan de

andere zijde van ons pad is een stevige, lage steiger met afloopbrugjes over een lengte van een goede honderd meter. Indien de deining aan de noordzijde der buurt te zwaar is, kan hier, daar ons voetpad in zuidwestelijke richting loopt, aangelegd worden. Weldra richt ons pad zich weer in zuidelijke koers. De bodem ligt hier ook aanmerkelijk hoger en we zien rechts van ons een brede kade uitlopend grasland, waarop de schapen en lammeren van de bewoners van Ens hun voeder zoeken. Volgens de naam die het draagt, "Schapendam", is het zeker vele jaren een gezochte weide voor de dieren geweest. Na nog een wandeling van een vijftal hectometers langs de licht rollende deining aan de voeting van ons pad aan de ene zijde, en bijna onder water staande rietuitloopsels aan

de andere kant, zijn we op de grond van de aloude buurt Zuidert gekomen. Hier is echter van huizen niets meer te zien. Enige tamelijk grote rietschelven staan hier op inlading te wachten. Als we de voet weer zetten op het beton-pad zien we onder de middagzon de witte vuurtorentjes aan het einde van het Keteldiep blinken. Ons pad, dat enigszins zuidwestelijk gaat, voert ons thans naar het stevig tegen het water verdedigde Oudekerk-terrein. In hoefijzervorm omringt hier een basaltglooiing het kabelhuisje der Rijkstelefoon en de ijzeren vuurtoren met het daarvoor gelegen graafwerk, dat de fundamenten der middeleeuwse kerk heeft blootgelegd. De muren hebben een dikte van ongeveer 70 centimeter. Dit werk is voor enkele jaren verricht door de Utrechtse studenten (*lees: Amsterdamse studenten. Red.*) onder leiding van Dr. de Froe. Als we een en ander bezien hebben, verlaten we deze hoefijzeromtrek, die met de opening naar het oosten gekeerd is, en gaan tussen de staande basaltstenen door, die bovenop de glooiing als golfbrekers dienst gedaan hebben. Bij een trapje op en neer, en we komen op een circa honderd meter lange houten brug met aan de rechterzijde een stevige leuning, die ons op een hoogte van ongeveer twee meter boven het grasveld naar een enigszins artistiek vierkant gebouwtje brengt, dat op een basalt-terp is gebouwd en de zelf-registrerende peilschaal herbergt, en zich aan de meest zuidwestelijke punt van het eiland bevindt. De hiervoor genoemde brug deed dienst om de bedienende beambte ook bij zeer hoge water-stand in staat te stellen het blad waarop de waterstand geregistreerd werd op tijd te kunnen verwisselen. Wij gaan nu aan de zuidzijde van onze terp langs de stenen trap en zien tussen de zuidelijkste zeewering en deze verhevenheid een diepe cementput, die in verbinding staat met het inwendige der peilschaal. Ons wandelpad wordt thans niet effener. Hier is geen betonpad. Na even over het lage dijkje, dat de meest zuidelijke oeververdediging uitmaakt, in westelijke en noordwestelijke richting te hebben gelopen, komen we op het nog lager gelegen gedeelte der zeewering, die het westen moet beschermen. De golven breken en spatten hier bijna onafgebroken op en in de door elkander liggende Drentse, Belgische en Duitse stortsteen. Men kan, zo men er oog voor heeft, uit deze stenen verschillende tijdperken en manieren van het onderhoud van het eiland aflezen. Sommige keistenen vertonen nog de bomgaten van het laten springen. Schilferende leistenen zijn er bij, roestige basaltbanken, enz. Dit betreft de zeezijde van de dam. Op een afstand van twee meter uit de binnenkant staat een rij lage houten paaltjes die als golfbreker dienst doet. Ons wandelpad is dus aan de landzijde van deze paalstompjes. Met de meest platte stenen en wat kopzuilen is onze weg geplaveid, hier en daar met een graspol versierd en korte rietstoppels tussen sommige openingen uitschietend. De eerste paar honderd meter zien we aan beide zijden water aan de linkerhand en de wijde ruimte van

“de Nagel”. Aan onze rechterhand bevindt zich een brede sloot of klein meertje, in tweeën gedeeld door een lage dam, die aan ons voetpad aansluit met een bruggetje en “de Kerkenkade” wordt genoemd. Ons meertje wordt steeds nauwer en is tenslotte niet anders dan een paar meter brede sloot. In ons oneffen voetpad treffen we ook nog bruggetjes aan, die over een stroomgat liggen. Deze stroomsluisjes dienen om het overtollige water binnen de zeeweringen en uit de sloten af te voeren. Het tweede brugje, dat we aan onze rechterhand zien, wordt met een nogal weidse naam “Torenkade” genoemd. Verder dragen deze kaden en bruggetjes nog de namen van “Schapendam”, “Middendam”, “Noordermiddendam” en “Noorderdam”. Ongeveer in het midden van het eiland, bewesten de buurt Ens, gaat ons pad langs een basaltdijk, die een meter hoger is dan het achter ons liggende gedeelte. Over een lengte van vijf- á zeshonderd meter en driehonderd meter in het uiterste noorden heeft men de westelijke golfbreker in deze staat gebracht. Toen, echter de plannen van afsluiting en indijking der Zuiderzee meer tastbare vorm aannamen, heeft men deze nogal kostbare verbetering gestaakt. We beginnen al te verlangen naar het eind van de wandeling, want de laatste vier en een halve kilometer zijn niet langs een asfaltweg gegaan, maar we zijn achter Emmeloord gekomen. Een vlucht wilde eenden en talingen leidt onze gedachten af. We praten even over de dagen toen we met ons geweer uit konden gaan en geen geoefend jager behoeften te zijn om na een uurtje met een koppel geschoten eenden of knobben weer thuis te komen. We praten over bot en aal, in het meertje op “de Waard” gevangen. We zijn aan de Noordwesthoek dan aangekomen. Het is of hier de haringlucht nog hangt van voor enkele jaren. Millioenen stuks zijn bij “het Vleugeltje” gevangen. Maar laten we maar doorlopen. Staan op de basaltstenen, na zo’n wandeling, is ook al niet aangenaam. We zijn bij “de Schelphoek” en gaan het trapje maar af. Een paar stappen, ja, ik moet om de historie getrouw te zijn maar schrijven: door “de Pishoek”. En we gaan tegen de Noorderhavendam op, dalen er weer af en zijn met een zucht van verlichting op het haventerrein, waar na zo’n wandeling een kopje koffie met schapenmelk wel zal smaken.

Harm Smit (1880-1950), Schokland.

De kroniek van Harm Smit (3)

Schoklands kracht

Toen in het jaar 1859 in arren moede besloten was dit eiland aan de golven prijs te geven, kwam als reactie op dit besluit aan het licht dat Schokland maar niet was een toevallig overgebleven stukje afgebrokkelde aarde, maar iets bijna onmisbaars voor binnenvaart en visserij op de Zuiderzee, waardoor het was in stand gebleven, de eeuwen door. Toen men daarop attent gemaakt was door Kamers van Koophandel en schippersorganisatie, heeft men het versterkt door de reeds beschreven dijken en havenwerken aan te leggen of te verbeteren. In de loop der volgende jaren heeft men daar tienduizenden tonnen steen, duizenden kubieke meters puin en palen van allerlei soort en lengte voor gebruikt. Een van de beste havens aan de Zuiderzee was tot stand gekomen. Een visafslag werd er opgericht. Er waren jaren dat meer dan duizend vrachtschepen er een toevlucht zochten bij onstuimig weer en er voor bijna honderdduizend gulden aan vis verkocht werd. En toen was de tijd daar dat de Zuiderzee werd afgesloten. De ringdijk der Noordoostpolder werd voltrokken, de polder drooggemalen. Schokland had geen doel meer. Veel is waarschijnlijk gewonnen, maar zeer veel is ook verloren gegaan. Een van onze eerste mannen sprak, toen hij op een mooie zomerdag op de Noorderhavendam stond en bij langzaam toenemende middagkoelte het water aan de gezichtseinder veranderde van kleur: “Dat wij dit moeten missen!” Deze uitspraak kwam van iemand, die gezicht had voor natuurschoon. Maar ook de mogelijk minder bedeeden op dit gebied kenden uit andere beweegredenen de hoedanigheden van dit kleine eiland. Het bezat een sfeer van geborgenheid en tevens van vrijheid. Van geborgenheid als men van het Zwartewater kwam en het weer ongunstig werd. Of uit Lemmer en het bij Urk te bar werd, of als de reis van de IJssel naar de Lemmer onderbroken moest worden. Men wist zich geborgen achter Schokland. Maar men wist ook dat men bij het wegvallen der weersbezwaren onmiddellijk de reis weer kon vervolgen. De vissers uit Vollenhove, Volendam, Spakenburg of Harderwijk, ja welke vissersplaatsen aan de Zuiderzee of de eilanden, ze zetten bij nacht of dag bij toenemende windkracht hun visserij rustig voort, want Schokland bood hun immers toevlucht en geborgenheid. En zodra het hun goed dacht, kon hun steven zich richten in iedere koers. Zeker hebben velen, die ook thans nog leven, met dankbaarheid erkend de wijsheid Gods, die de mensen deed inzien dat dit stukje grond door onderhoud moest blijven bestaan.

Het leven op Schokland

"Wat een ellendig leven, daar op zo'n eiland", hoorde ik een oud en naar ik dacht, ook wijs man zeggen. Nu jong ben ik ook al niet meer, en wijs? Maar toch zou ik met evenveel overtuiging durven zeggen: "wat een ellendig leven, daar in zo'n stad". Want het leven op zo'n eiland en in zo'n stad is aan dezelfde hoofdzaak gebonden: de verhouding van de mensen tot God beheerst alles. Men kan in volkomen stilte, met niets om zich heen en niets boven zich als de blauwe hemel of de helder lichtende sterren, zo blijde zijn, dat het is of alles in je, om je en boven je, jubelt. En je hart spreekt Heere God, wat zijt Gij goed, barmhartig, wijs en groot en vol van genade, dat Gij U met mij inlaat en aan mij hebt gedacht. En men kan in het uitgezochtste gezelschap zijn, onder de meest uitgezochte omstandigheden en men geniet toch niet.

Harm Smit mijmert over de voor- en nadelen van het afgezonderde leven dat hij op Schokland leidt. Enerzijds kan de mens in rust en afzondering beter aan zijn eigenlijke bestemming beantwoorden. Maar aan zo'n situatie kleven ook bezwaren. Men kan zichzelf erg belangrijk gaan vinden, vatbaar worden voor hoogmoed.....

De omstandigheden, de voortschrijding en ontwikkeling van het economisch mogelijke of noodzakelijke geven voedsel aan een gevoel van eigenwaarde. Toen b.v. voor een veertig jaar door vissers en schippers aangedrongen werd op het tot stand komen van een telefoonverbinding, was er niemand op het eiland beschikbaar daarvoor dan mijn persoon. Ik had n.l. op 10- of 12-jarige leeftijd een ongeluk met mijn linkerbeen gehad en was niet in staat tot zwaar werk. Ik werd aangewezen tot hoofd van het hulptelegraafkantoor. Later werd mij, ofschoon er aan geen particulier op Schokland toegestaan was te bouwen, toegestaan een woning met kantoor voor eigen rekening te laten zetten. Toen later door de Zuidoostzee-visserijraad een visafslag aan de haven opgericht werd, wist men ook al weer niemand, die op het eiland vertoefde en zijn tijd daaraan besteden kon dan de houder van het hulptelegraafkantoor. Ook bij de plaatsing van een installatie voor een mistsignaal door het Departement van Defensie was ik de persoon, die daar, wegens het steeds aan de haven verblijf houden, het eerst voor in aanmerking kwam.

Een ander gevaar is dus dat men zichzelf op zijn eiland als onmisbaar gaat zien, zich heer en meester waant en zich moeilijk aan overheidsmaatregelen kan onderwerpen.....

De meest onwelkome betrekking was die van "onbezoldigd Rijksveld-

wachter”, die in de laatste periode van het bestaan van het eiland moest aanvaard worden, welke betrekking mij nog een reprimande van één der chefs op dat gebied bezorgde. Zulks naar aanleiding van een gezegde bij een radio-uitzending vanuit Schokland, waarbij niet genoeg uitgekomen was het bewust zijn van de eer “onbezoldigd Rijksveldwachter” te mogen zijn. Dit is, dunkt me, voldoende bewijs, dat men door het wonen op zo’n afgezonderde post, gevaar loopt, zich niet meer gewillig en met dankbaarheid “voor het gegeven gezag” te onderwerpen en mensen die met dit gezag op één of andere manier overhoop liggen, sympathiek te vinden en vriendschap mee te sluiten.

Dat gevoel van onafhankelijkheid tegenover het wettige gezag maakt dat men mensen die met het gezag overhoop liggen sympathiek vindt en wantrouwend staat tegenover de gezagsgetrouwen. Maar het afgezonderde eilandbestaan kan ook goede eigen schappen in de mens aankweken: behulpzaamheid, verdraagzaamheid op politiek en godsdienstig gebied en het tot vroomheid stemmende besef van eigen kleinheid en afhankelijkheid tegenover de natuurkrachten.....

Voor mijn vader, die ook al op het eiland Schokland woonde, en die de dingen toch ook wel zag in verband met het Gods bestuur, is de afhankelijkheid altijd enigszins hinderlijk geweest. Zó zelfs, dat hij verlangde het eiland te kunnen verlaten en hij reeds op 56-jarige leeftijd met pensioen ging. Voor mij persoonlijk waren deze dingen echter geen hinder paal om gaarne er te zijn en ik ben ook alleen door de omstandigheden genoodzaakt geworden er weg te gaan.

Het wonen op Schokland

De zestig jaren die verliepen van 1880 tot 1940 kan men wel in drieën verdelen. De eerste twintig jaren waren, wat het wonen betreft, nog stil en de afzondering was nog bijna volkomen, vooral in de wintermaanden. Het tweede twintigtal jaren bracht echter grote veranderingen. De telefoon en de motor deden ook hier hun invloed gelden. Het laatste gedeelte echter kwam hoe langer hoe meer onder de invloed van de droogmaking te liggen. Gedurende de eerstgenoemde jaren waren Urk en Vollenhove voor de drie gezinnen die Schokland bewoonden, wat de familieaangelegenheden en het godsdienstig medeleven betrof, de aangewezen plaatsen. Wat de Dienst- en Postaangelegenheid en voedselvoorziening betrof was Kampen het verbindingstation. Wanneer de geboorte van een kind verwacht werd, dan ging de aanstaande moeder, indien ze op Noord- of Zuideinde woonde, naar Urk. Mocht zulks aanstaande zijn voor het gezin dat Ens bewoonde, naar Vollenhove. Want de families die de einden bewoonden waren afkomstig van Urk, en die

van het midden van Vollenhove. Bij ziektegevallen volgde men ook meestal dezelfde weg. Bij godsdienstige handelingen, doop of Avondmaalsviering, belijdenis en feestdagen (de laatste vanzelf als dienst of weersomstandigheden dat toelieten) ging men ook zoveel mogelijk naar de plaats zijner familie. De gewone zondagen werden echter meest op het eiland doorgebracht. De reis met het schuitje, dat toen dienst deed, was voor de gehele familie, klein en groot, te riskant om te doen. De huisvaders van de beide einden lazen 's morgens een preek over een vrije stof uit de H. Schrift en namiddags of 's avonds een catechismuspreek, waarbij dan het gehele gezin, of ook, wat het gezin aan het Noordeinde betrof, wel vissers of schippers die door de windstilte of in de winter door ijsgang daar de Zondag overblijven moesten, tegenwoordig waren. Dit samenkomen op de zondag leeft vooral bij veel schippers nog in de herinnering voort. Veelal werden ook onder het genot van een kop koffie en het roken van een sigaar of pijp banden gelegd, die na jaren nog niet verbroken bleken te zijn. Des maandags (de laatste veertig jaar des dinsdags) werd de beurtreis naar Kampen gedaan. De dag daarvoor moest dan de vrouw des huizes haar gedachten goed bij elkander hebben, want dan moest op schrift gesteld worden wat voor de volgende week nodig was. Had men iets vergeten dan moest men het de gehele week er buiten doen. En gebeurde het dat des morgens door stormweer of tegenwind de reis niet gedaan kon worden, dan moest de reserve-voorraad dienst doen. Men moest dan maar zijn eigen bakker zijn, inmaakgroenten bij de aardappelen eten of een visje zien te krijgen. Die reizen naar Kampen waren somtijds nog wel eens langdurig of bar. Het gebeurde bij windstilte dat er langs het eiland getrokken moest worden of geboomd naar de Ketelmond en weer getrokken naar Kampen. De reis duurde dan onder dergelijke omstandigheden wel eens van zes uur 's morgens tot één of twee uur namiddags. Dan moest men de boodschappen doen en weer terug. Was er dan nog geen wind, dan werd het wel eens bij middernacht voordat het schuitje weer op zijn plaats lag. Bij gewone weersgesteldheid werd de reis echter begonnen om circa zes uur vanuit de haven, dan werden Ens en de Zuidpunt aangedaan en kwam men te negen of tien uur te Kampen aan. Om één uur vertrok men van de stad, deed de Zuidpunt en Ens weer aan om het medegenomene af te geven en in huis te helpen dragen en was te vier of vijf uur in de haven. De zeilen werden onder het kleed gedaan en het personeel ging, indien de reis gedaan was door de knecht en de bewoner van Ens, te voet weer naar huis. Eerstgenoemde hield zijn verblijf in het kerkgebouw op het midden. En als schipper fungeerde beurtelings de bewoner van Emmeloord of Ens. Als echter het ijs in zee zat ging het niet zo regelmatig toe. Dan moest de wekelijkse reis wel eens een veertiendaagse of driewekelijkse worden. Achtte men het noodzakelijk, dan ging men eerst zijn buurman (want zo noemde men

elkander, al was de afstand tussen de woningen 2½ kilometer) eens polsen of hij het ook nodig achtte de inspanning en de gevaren van een ijsloper- of sledetocht te trotseren. De derde bewoner werd ook op de een of andere wijze op de hoogte gebracht en naar zijn mening gevraagd. En waren dan de meningen eenstemmig, zo werd afgesproken de volgende morgen met de ijsvlet te vertrekken. Deze werd uit de schuur gehaald. De zelen, pieken en riemen werden nagezien. De mast en het zeil werden voor de dag gehaald, opdat men 's morgens niet teveel tijd met deze dingen moest verspillen. Er werd afgesproken 's morgens om zeven uur te Ens en Zuidpunt van Ens te zijn. Was dan de volgende morgen het weer geen hinderpaal, dan ging de vlet op het ijs. Gelaarsd en gescherpt ging aan iedere zijde van de boot twee man met het zeil om de schouders. Was dan het ijs sterk genoeg, dan was men, in zuidoostelijke richting voortgaande, in twee uur aan de Ramspol. De boot werd daar neergezet en men ging te voet over het Kampereiland, of, indien het ijs van het Noorddiep sterk genoeg was, per schaats naar Kampen. Was het laatste het geval, dan bofte men, want dit bekortte de reis aanmerkelijk. Nadat de post bezorgd was en de bestellingen gedaan, werd met een stalhouder een accord gemaakt, hier of daar een boterham gegeten, een kop koffie gedronken en de terugreis (gedeeltelijk per as) weer aanvaard. Bij de Ramspol werd de opgedane voorraad in de ijsvlet gedaan en was de wind goed, het zeil ontplooid en zo er geen sneeuw op het ijs lag of het ijs niet ál te hobbelig was, kon men per schaats naast of achter de vlet in één uur tijd weer te Ens zijn. Per slede bracht dan de bewoner van Emmeloord of Zuidpunt zijn deel van de opgedane voorraad naar zijn bestemming. Het ging echter niet altijd zo vlot als dit verhaal u zou doen geloven. Het is ook voorgekomen dat de heenreis zó moeilijk was geweest, dat de terugreis diezelfde dag niet meer kon plaats hebben en de thuisgebleven huisgenoten des avonds tevergeefs luisterden of uitzagen naar de terugkerenden, wat in deze gevallen spanning of ongerustheid meebracht. Ook is het gebeurd dat de bewoner van Ens zijn buurman van Emmeloord nog even een eindje op weg zou brengen door de slede te helpen duwen in de gewenste noordelijke richting, en dat voertuig, lading en beide mannen door het ijs zakten. Gelukkig hoorde de bewoner van de Zuidpunt, doordat hij de buurt Ens nog niet verlaten had, hun hulpgeroep. Hij kon ze een drooglijn, die hij zag hangen, toewerpen en de beide mannen helpen weer op de ijsvlakte te komen. De met veel moeite verkregen voorraad voor Emmeloord ging echter verloren en de papbeschuit van schrijver dezes, zijnde nog in zijn prilste jaren, ging mede. Zijn trek aan dit soort van voedsel is door de ontbering, die dit ongeluk teweegbracht, echter niet geschaad, want hij heeft dit gerecht op rijpere en latere leeftijd altijd zeer smakelijk gevonden, als het tenminste met schapenmelk en niet met drinkwater bereid was. De strengste winters bleven het langst in het

geheugen. De winter van 1890 was één van de vroegst beginnende. Van eind november, toen met de laatste wekelijkse reis per schuit het bericht van het overlijden van koning Willem III op Schokland kwam, kon er tot 9 maart 1891 geen reis per schuit meer gedaan worden. Zeven weken lang had postvervoer van Urk langs Schokland per paard en slede plaats. Het pad van Schokland naar de Ramspol was zo vertrouwd als een straatweg.

Harm Smit (1880-1950), Schokland.

(De cursief gedrukte zinnen zijn door Els van der Waag-Conijn geschreven samenvattingen van voor de Schokland-historie minder belangrijke alinea's. Dit artikel is een vervolg op "De kroniek van Harm Smit: Schoklands zwakheid (1)" en "Schoklands zwakheid (2)", afgedrukt in resp. Schokker Erf 16 en 17.)

De kroniek van Harm Smit (4)

De Leeuwarder gevangenvaarder Pier Hendriks (Smit) is, zo omstreeks 1840, van mening dat zijn 16-jarige zoon Hendrik maar het beste soldaat kan worden. Zijn vrouw, Elisabeth Ypes, is daar wel op tegen, maar tenslotte gaat Hendrik voor tweemaal zes jaren als vrijwilliger in militaire dienst. In zijn laatste garnizoensplaats Hoorn maakt hij in een bevindelijk godsdienstig gezelschap kennis met Jansje Snoek, die in Hoorn als dienstmeisje werkt. Als zij willen trouwen, moet Hendrik ontslag nemen uit de dienst, daar militairen met de rang van onderofficier of lager niet getrouwd kunnen zijn. Het jonge paar vertrekt naar Leeuwarden waar hun dochter Betje wordt geboren en op 23 februari 1854 hun zoon Lammert. In 1855 wordt Hendrik Smit benoemd tot gemeenteveldwachter op Urk, een betrekking waaraan hij weinig plezier beleeft. De situatie wordt er tenslotte, buiten zijn schuld, onhoudbaar....

In de loop van het jaar 1855 werd Hendrik Smit door medewerking van civiele en militaire autoriteiten (term uit het [paspoort](#)) benoemd tot gemeenteveldwachter op Urk. Hij werd hierdoor in de gelegenheid gesteld zijn aan orde en tuchtgewend leven in toepassing te brengen in zijn dagelijkse tak. Hij begon dan ook als oud-militair en stadsburger en stoere Fries zijn loopbaan op het genoemde eiland. De opkomende jeugd maakte hij tot geregelde wandelingen en geregelde omgang. De huismoeders gelastte hij hun huisafval naar de bestemde plaats te brengen en zo één en ander niet naar zijn orders gebeurde, noteerde hij dit in zijn boekje en bracht bij zijn chef de Burgemeester rapport uit. Maar deze, zelf Urker zijnde, voelde zich teveel medeburger om deze dingen serieus te nemen en vond het beter dat Smit als huisknecht van hem zoo nu en dan wat deed dan zich met de huishoudelijke dingen van de burgers dik te maken. Een put graven, waar de Burgemeester des winters het drinkwater voor zijn koeien uit kon laten scheppen of pompen, de zorgen voor de watermolen, die het weiland van het overtollige water ontdoet of andere belangrijke dingen doen, achtte zijn chef praktischer.

Smit, als goed soldaat, wist echter van “halt en front”. Toen zijn notities niet verder kwamen dan de prullenmand van de Burgemeester werd hij opstandig en ging met zijn processen naar de Officier van Justitie te Hoorn. Het gevolg was schorsing in Zijn dienst en molest van de zijde der baldadige jeugd, die nu vrij spel had. Zijn en persoon werden het mikpunt

van allerlei plagerijen. Op een avond , toen het hem te machtig werd en hij, vertrouwend op zijn vaardigheid in het schermen, de jongens een hardhandige les wilde toedienen, had men een net voor zijn deur gespannen, ving hem daarin op en hij was de speelbal van de ergste belhamels.

Op order van de Officier van Justitie werd hij echter weer in dienst gesteld maar toen was zijn dagelijks bestaan alles behalve prettig geworden.

Ook de kerkelijke verhoudingen ten aanzien van zijn persoon boden geen genoegzaam tegenwicht voor zijn zwaar geworden dagelijkse leven, want toen hij belijdenis wenschte te doen, vond de Kerkeraad der Chr. Geref. Kerk redenen in zijn ambt om hem niet toe te laten tot de Kerkelijke gemeenschap. Ook rustte de Burgemeester niet voor hij nieuwe redenen tot schorsing had gevonden. Hij vond ze in de volgende geschiedenis: De zeiltjes van de reeds genoemde watermolen moesten dor nieuwe vervangen worden. De zorg hiervoor was aan Smit opgedragen. Een der wethouders, die tevens zeilmaker was, was Smit hierbij behulpzaam en vond het maar het beste, dat Smit die lappen maar mee nam naar huis. Dan konden ze nog wel eens gebruikt worden over het kippenhok van Smit. Deze had die raad, zonder verder nadenken, opgevolgd, maar ze hadden buiten de waard, in dit geval de Burgemeester, gerekend. Deze vatte het medenemen der oude zeilen op als diefstal. Gevolg schorsing en procesverbaal of omgekeerd.

Ten tweede male weer opheffing der schorsing van Hogerhand, maar het conflict tusschen Chef en ondergeschikte was daarmee niet ten einde. De Burgemeester, die ook tevens aannemer van Rijkswerken was, had iemand in vertrouwen genomen tot het innen der voorkomende mandaatsgelden. Toen deze persoon plotseling overleed, moest iemand gevonden worden, die de overledenen kon vervangen en die niet gevaarlijk was uit financieel oogpunt. Iemand werd daartoe alzo, onder toezegging van beloning, overgehaald en gebruikt. Deze zaak werd echter ruchtbaar. Het gevolg was dat Burgemeester beklagde werd wegens oorzaak geven tot valsheid in geschrifte en nog andere dingen. De veroordeling was niet licht. Toen echter de dag aankwam, dat de Burgemeester zich in hechtenis moest begeven, kwam de bevolking daartegen in opstand. Men wilde zijn eerste burger niet laten gaan. Eerst een bedreiging met militaire maatregelen kon de Burgemeester bewegen zich met zijn eigen visschuit naar Hoorn te begeven. Te middernacht vertrok hij om de bevolking niet verleiding te brengen het te verhinderen.

De militaire macht, in de vorm van een politieboot met twee kanonnetjes aan boord, kon toen naar zijn standplaats Den Helder terugkeren.

De positie van Hendrik Smit was op Urk nu echter onmogelijk geworden. De bevolking gaf hem de schuld van het onheil, dat hun Burgemeester was overkomen.

Het eiland Schokland was inmiddels door de oorspronkelijke bevolking verlaten en werd thans bewoond door drie Rijksbeambten, nl. Van Marle aan de haven te Emmeloord, Ras op Ens en Van Eerde op Oudekerk. De eerste als Rijksarbeider en lichtwachter. De tweede als Rijksarbeider, tevens belast met peilwaarnemingen. En de derde als lichtwachter. De plaats van Ras kwam echter open door chronische ziekte van genoemde en Hendrik Smit werd door de nieuwe burgemeester van Urk bij de Directie van Rijkswaterstaat aanbevolen in de plaats van Ras te Ens.

Het wennen aan zo'n eenzame woonplaats is niet gemakkelijk, maar moeder Smit weet het wel te klaren.....

Het was bijna november 1868 toen de nieuwe bewoners van Ens aankwamen. De winter van dat jaar was bijna vorstvrij en dagelijks waren er schippers op de rede. De vissers op spiering kwamen er in de eerste dagen der week hun vangst lossen aan de Amsterdamse opkopers die met hun koopbotters aan de palen van Ens lagen gemeerd. De wekelijkse reis naar Kampen kon dus ook bijna geregeld plaats hebben, en het winkeltje, hetwelk door de beampte op die plaats gehouden mocht worden, was het middel tot dagelijks contact met schippers, vissers en rietsnijders.

Laatstgenoemden kwamen des maandags en gingen 's zaterdags iedere week naar huis, indien de weersomstandigheden zulks toelieten. Hun werkzaamheden duurden meestal van januari tot maart. Ze hielden verblijf in een houten gebouw, benoorden de dienstwoning. Ongeveer april ieder jaar kwam een ploeg arbeiders en steenzetters voor de onderhoudswerken, die verblijf hielden in het voormalige kerkgebouw op Ens. De aannemer of zijn uitvoerder waren in een gebouwtje ten westen van het kerkgebouw en waren tijdens hun verblijf meestal kostganger van de familie Smit. Gedurende de werkzaamheden voor het onderhoud van het eiland, dewelke ongeveer van april tot oktober aanhielden, werd er een buitengewoon opzichter op Ens gestationeerd, die zijn kamers aan de oostzijde van de dienstwoning had en ook door moeder Smit verzorgd moest worden. Uit voorgaande opsomming blijkt wel dat moeder en dochter niet veel naar tijdkorting hadden om te zien.

Arbeiders voor het onderhoud van Schokland bivakkeren in het kerkje op de Middelbuurt.

Voor Smit zelf waren enkele dingen nieuw, b.v. het fungeren als schipper. Dit gaf hem nogal zorg. Daarbij kwam dat zijn collega te Emmeloord een volleerd varensman was, die hem bij het spreken over het schip of de navigatie telkens op onjuistheden betrapte en zijn reis, die om de andere week plaats had, zo mogelijk met de verrekijker gadesloeg, en als oudste beambte meende verplicht te zijn tijd van vertrek en aankomst en iedere bijzonderheid, die hem, ter ore kwam, in zijn wekelijks rapport aan de directie over te brengen. Ook was Smit het dijkwerk vreemd. (.....) Door het nieuwe van de omgeving en het bezoek van de familie van vrouw Smit vanuit Urk was de winter spoedig genoeg verstreken. De zomer bracht werk genoeg, zodat ouders en kinderen zich niet beklagden. De winter van 1870 was voor de bewoners van Schokland echter een gedenkwaardige. De wintermaand van 1869 was wat het eerste gedeelte betrof, zacht. In het laatst der maand kwam de winterkoning met een invasie als die der oosterburen in 1940. Des avonds was nog het gelijkmatig golfgeklots te horen en 's morgens was alle leven op de wijde plas verstard. Turfpramen op de rede van. Ens en diepgeladen tjalken bij Emmeloord en visschuiten in de haven, de Lemsterboot tussen Urk en Schokland, alles zat onbeweeglijk in het ijs. Zodra het enigszins mogelijk was verlieten vrouwen en kinderen de houten schepen en zochten onderdak in de gebouwen op Schokland. Brandstof, beddegoed, kleren en noodzakelijk huisraad werd aan wal gebracht. Alleen de lichtwachterswoning op de Zuidpunt bleef verschoond van de gevolgen der evacuatie. In dit gezin heersten de kinderpokken. Het was voor het gezin Smit een bewogen jaarwisseling. Er moest verbinding komen met de vastewal.

Middelen moesten beraamd worden om alle vluchtelingen onder dak te brengen. Etensvoorraad moest worden aangevuld en gereedschappen aangebracht om de vaartuigen zo ver te kunnen brengen dat er geen gevaar van afdrijven met het steeds zwaarder wordend ijsveld meer zou bestaan. Op één der laatste maandagen van het jaar werd de ijsvlet tevoorschijn gebracht en met acht personen over het ijs naar de Ramspol getrokken. De reis werd te voet voortgezet naar Kampen. Men kon ter plaatse ijszagen en bijlen machtig worden, wat weggebrood zich aanschaffen en wat andere noodzakelijke dingen die niet te zwaar waren of te veel plaats innamen, meenemen en toen bepakt en bezakt de reis naar Ramspol weer beginnen. De weersgesteldheid was inmiddels zodanig veranderd dat de reis naar Schokland te riskant was. Te Schokland wachtte men dus des avonds tevergeefs op de terugkomst der ijsvlet, en daar moeder Smit noch de schippersfamilies ingewijd waren in de ijslopers-affaire, was niet Holland, maar Schokland in last. Maar het was nog maar een begin der ellende, want het werd donderdagmiddag eer de vlet met haar bemanning weer in het oog kwam en voor velen der afgezonderden op het eiland was het alsof ze de hunnen uit de dood terugkregen. De oorzaak van het uitblijven was echter het te zwaar beladen der ijsvlet en het wassen van het water op het Kamperzand door de veranderde windrichting. Het ijs, waar men bij de heenreis was overgegaan, was aan de bodem blijven zitten en het opgelopen water was nog niet met een nieuwe ijskorst bedekt om de zwaar beladen vlet en de mensen te kunnen dragen. Indien de vlet licht beladen was geweest, had men kunnen doorbreken tot men op het oude ijs op het Gat van Ens was. Dit leed was echter spoedig weer vergeten en de volgende dagen werden besteed om de schepen aan de steiger of de dijk bij Ens en in de haven te brengen. Veel en zwaar werk was daartoe nodig. Een schipper, wiens schip het verst van de haven verwijderd zat ingevroren, bleef eenzaam in de ijsvlakte zitten en verliet zijn schip niet. Zijn moeite en afzondering werden echter beloond, want zijn schip bleef behouden. Het ijs werd echter zo sterk en betrouwbaar dat Urk per schaats was te bereiken en de jeugdige Lammert met zijn oom Dubbele Snoek op een zondag naar Urk schaatsten, daar ter kerke gingen en des avonds op Schokland terugkeerden. Dr. Visser, geneesheer te Lemmer, bezocht tweemaal met zijn ijsschuitje Ens zonder ongeval. Toen echter het voorjaar het ijs gedeeltelijk had opgeruimd, kwam voor de familie Smit nog een pijnlijk intermezzo. De in het ijs zittende Lemsterboot was door de Urkers van haar lading ontdaan, welke lading, voor zover het voedingsmiddelen betrof, op Urk was gebruikt. Toen het ijs de boot ruimte gaf, kon het eerst Schokland bereikt worden en Ens was de eerste landingsplaats, waar de inventarisatie plaats had. Het meest waardevolle dat ontbrak, waren platen koper en een pakket zilveren voorwerpen. De mensen die de boot

gelost hadden wisten van deze colliës niets af. Ze moesten dus op Schokland zijn, zo dacht men. Het gehele huis van Smit en alle bijgebouwen, kasten en kelder werden onderzocht zonder resultaat, maar het was voor de bewoners van Ens, na al de herinneringen op het gebied van justitionele bemoeiingen, ondervonden op het metterwoon verlaten eiland, een pijnlijke historie. Zeer moeilijk te verwerken na een winter van zo veel zorgen en zelfverloochening.

In 1870 beginnen de eerste peilingen en boringen voor een eventuele droogmaking van de Zuiderzee. Hendrik Smit tracht zijn zoon Lammert bij al zijn werkzaamheden te betrekken. Lammert moet ook gaan varen als schippersknecht om de stuurkunst onder de knie te krijgen.....

Het was inmiddels december en Lammert kreeg bericht van huis dat vader niet erg wel was. Hij zocht dus in het laatst der maand zijn spullen bij elkaar, schudde zijn bult zak leeg en vertrok van Smilde naar Kampen. Toen hij thuis kwam viel het nogal mee. Vader was heel wat beter. Hij moest een paar dagen rust houden, maar hij gevoelde zich helemaal niet ziek. Toen op 24 december het rijksvaartuig met zijn chef, opzichter Kievit, aan wal kwam, was Smit weer present. Na enige dingen te hebben besproken, bleek het noodzakelijk nog een paar opnamen te doen voor het onderhoudsbestek van het volgende jaar. Daar de wind uit het zuidwesten kwam, was het niet best mogelijk om met de terugreis naar de Ketel op de Zuidpunt aan wal te gaan. Dus opzichter Kievit besloot met Smit te voet te gaan. Er was echter nog geen 500 meter tegen de wind afgelegd of Smit vroeg zijn chef iets langzamer te lopen, waarop deze hem voorstelde: "Ga maar terug, dan kan ik het alleen ook wel doen". Of dit voorstel aanvankelijk uitgevoerd is, heeft niemand geweten, want toen Kievit even later achter zich zag, stond de huishond, die hen nagelopen was, naar het water te kijken, waarop Smit dreef. Op het geroep van de opzichter, die Smit niet bereiken kon, kwam Van Marle, de bewoner van de Noordpunt, die op het zien aankomen van het rijksvaartuig ook naar Ens was gekomen, benevens Lammert ter plaatse. Eerstgenoemde had een lat, die bij het spieringvissen gebruikt werd, in der haast meegenomen en kon Smit daarmee naar zich toe halen. Lammert ging te water om zijn vader boven de stenen te tillen. Gezamenlijk werd hij op de glooiing gehaald, maar geen teken van leven was meer aanwezig. Aan de avond van 24 december 1875 zaten moeder en zoon bij het lijk van man en vader. Na de kerstdagen werd het stoffelijk overschot van vader Smit te Urk ter aarde besteld. En moeder en zoon bleven voorlopig ter plaatse. Na de begrafenis viel de wintervorst in en was men afwachtende hoe men te Zwolle over het gezin Smit beschikken zou. De aanstellingen van het lagere personeel waren toen nog niet zo officieel als in het tijdperk 1900-1930. Toen echter de eerste post in de maand januari op het eiland kwam,

was er een dienstbrief bij, waarin stond, dat de arrondissements-ingenieur v.d. Toom, op advies van opzichter Kievit, besloten had Lammert in zijn vaders plaats te benoemen. Dus de zorgen, wat het tijdelijke bestaan betrof, waren weggenomen. Moeder Smit dankte daarvoor haar God.

Harm Smit (1880-1950), Schokland.

(De cursief gedrukte zinnen zijn door Els van der Waag-Conijn geschreven samenvattingen van voor de Schokland-historie minder belangrijke alinea's.)

De kroniek van Harm Smit (5)

Toen Lammert door zijn veranderde levenspositie zich met de geldelijke zaken van het gezin moest bezig houden, bleek er een tamelijk groot tekort te zijn. De oorzaak was gedeelte lijk te zoeken in de op Urk onder de familie van moeder Smit heersende mening “dat op Schokland te wonen betekende tot aan de ellebogen in het geld te tasten”. Maar de jonge Lammert trad drastisch op. Hij verbood, moeder een jaar lang enige inkoop te Kampen te doen dan door zijn bemiddeling en onder zijn contrôle. Hij had geleerd wat er in die tijd gedaan moest worden door één jaar voor *f*130,-- en één jaar, voor *f*150,-- als schippersknecht te varen om uitgaven en inkomsten in evenwicht te houden. Betje was een jaar voor vaders dood gehuwd en woonde te Urk. Moeder ging zo nu en dan wel eens in het gezin te Urk de behulpzame hand bieden. En het gevolg was, dat Lammert aan de zorgen van een niet gemakkelijk te verkrijgen dienstbode was toevertrouwd en het gezin met de tamelijk vele besloomingen niet naar behoren behartigd werd. Hij zag dus spoedig in dat er een meer stabiele toestand te Ens moest tot stand komen, maar dat ging anders dan hij zich voorgesteld had. Dat de huiselijke verhoudingen te Emmeloord niet door liefde beheerst werden, wist men te Ens wel. Maar toen op een avond, in het najaar van 1876 vrouw en dochter van de noorderburen de reis over het twee-en-een-halve kilometer lange, smalle pad verkozen boven het verblijf buiten de woning, waar vader hen niet meer duldde, bleek het wel dat er ook andere oorzaken als de spreekwoordelijke armoede beweging konden de vlucht te nemen. Moeder en dochter werden door de heer des huizes respectievelijk beschuldigd van ongeoorloofde verhouding en bedriegerij. De volgende dag had de storm de verbinding onder water gezet en op de derde dag konden eerst pogingen gedaan worden de vluchtelingen weer thuis te brengen. Lammert en de buurman uit het zuiden zouden als escorte dienen. Niet zonder zorg werd de tocht aanvaard. Bij het naderen der woning zag men dat aan de bovendorpels der beide ingangen een kolenschop bevestigd was en op de voordeur een papier was geplaatst met de geschreven mededeling dat de vrouw des huizes wederrechtelijk de echtelijke woning had verlaten en de 12de december niet zou vergeten worden. Bij het binnentreden vond men de heer des huizes zitten voor het bed van de inwonende zieke moeder. Hij stond echter op, verzocht zijn burens te gaan zitten en gebod zijn vrouw voor de bezoekers een borrel in te schenken. Direct werd aan dit bevel voldaan, maar ook onmiddellijk daalde de vuist der gebiedster ter tafel en de inhoud der glaasjes verspreidde zich over het tafelkleed. Onmiddellijk een tweede bevel en ook gehoorzame uitvoering. Maar de zuider buurman had de tegenwoordigheid van geest om te zeggen: “Lammert, als je er wat van hebben wilt, moet je er gauw bij

zijn” en pakte met de ene hand Lammerts glas en met de andere het voor hem bestemde en voorkwam zodoende een tweede storm in het jeneverglas. Na enig over en weer praten gaf de beledigde echtgenoot toestemming voor vrouw en dochters wederkeer om in hun woning te mogen verblijven. De winter ging, behoudens enige buien in het noorden, verder tamelijk rustig voorbij. Maar toen het voorjaar aanbrak kwam het voorwerp dat de storing aan de echtelijke hemel veroorzaakte, weer afzakken uit het zuiden en sloeg zijn tent op te Ens. En toen de noorder buurman op de terugreis van Kampen ter gelegenheid van de wekelijkse dienst te Ens kwam, ontstond na een korte woordentwist een ernstige vechtpartij, in welke de man uit het noorden de sterkste bleek te zijn. Hij bezorgde zijn tegenstander zwaar lichamelijk letsel. Maar na enkele weken kwam voor hem ontslag en tevens enige maanden gevangenisstraf. De familie der noorderburen verhuisde dus naar de vaste wal. Na enige bespreking achtten de heren van de Waterstaat het goed, Lammert Smit naar Emmeloord te dirigeren en voor Ens een nieuwe rijksarbeider te benoemen. De oudste zoon van de functionaris in gelijke be-trekking te Urk werd hiervoor aangewezen. En deze kwam met vrouw en kind en zuster de woning op Ens betrekken. De beide alzo te Ens en Emmeloord wonende families waren geen onbekenden. Ze woonden indertijd deur aan deur tijdens het politietijdperk van Hendrik Smit. Het gevolg was dat moeder Smit haar zoon nogal eens meer tijd te Ens wist als in haar zin strikt noodzakelijk was. Deze gezellige verhouding duurde echter niet lang. De jonge vrouw van de nieuwe functionaris kon niet ontwennen aan de gezellige babbeltjes te Urk en hoe het schoonzusje ook aandrong om zich in het dagelijks gareel bij haar te houden als de directiekamers gebruikt moesten worden of als ze al zei: “de boeier is

De familie Smit, staande voor hun huis aan de haven van Emmeloord op Schokland. Tweede en derde van links zijn Lammert Smit (1854-1929) en zijn vrouw Jantje Ten Napel. Geheel links en rechts staan hun zonen, resp. Harm Smit (de schrijver van de kroniek) en Hendrik Smit. Derde van rechts staat dochter Jantje Smit, en naast haar staat Jentje Gerssen, die getrouwd was met de Urker Rinke Oost. (foto 89/E9)

buiten de Ketel, de opzichter of ingenieur komt daar aan, want de driehoek hebben ze in de mast en de vlag achterop”, het antwoord was: “Wat kunnen mij die vreemde kerels schelen”. Het gevolg was dat de nieuwe bewoner van Ens met zijn familie, na een verblijf van zes maanden op Schokland, weer te Urk woonde. Ten spijte van Lammert Smit te Emmeloord en het zusje van de zesmaandse functionaris. Maar we weten wel dat de golven en het 13 voet diepe water zelfs niet in staat zijn twee mensen gescheiden te houden wier ogen elkander in oprechtheid hebben ontmoet. Enkele weken na het vertrek van de kortstondige bewoners vinden we te Ens de Vollenhoofse visser Lassche, die als varensman en praktisch aardrijkskundige zijn enigszins jongere buurman een lesje geven kon, want de spitse minaret van het Mohammedaanse land, de fjorden van het noorden, Gibraltar, de Krim en Cyprus waren voor hem even bekend als voor ons Marken en Volendam. Hij kwam te Ens met vrouw en dienstbode en kon het afgezonderde leven best aan, want na een verblijf van 32 jaar verliet hij met pensioen op 65-jarige leeftijd weer

voorgoed het eiland en vestigde zich te 's-Gravenhage, en daar zijn vrouw in 1897 was overleden, hertrouwde hij op 67-jarige leeftijd in de Hofstad. Zijn tijdens zijn verblijf op Schokland geboren zoons waren echter op rijpere leeftijd niet zo honkvast als hun vader. Deze had voor hun beslissing voor het burgerlijk leven het hun aan geen middelen laten ontbreken, maar het leven op kermis en volksfeest trok hen aan. Kracht-mensen waren het. Het op krachttoeren beluste publiek heeft daarvan kunnen genieten. De verhouding tussen noord- en middenbewoners van het eiland was echter, niettegenstaande hun verschillende “levenservaring” steeds kameraadschappelijk en vertrouwelijk en niet één keer heeft het gebruikelijke verjaringscadeautje ontbroken, en het waren meer dan dertig verjaardagen van ieder. Moeder en zoon te Emmeloord waren het er wel over eens dat Lammert best deed als hij op het huwelijkspad ging, en dientengevolge zouden wij in het najaar van 1876 het ex-buurmeisje van Urk en Ens als verloofde van de jonge Smit te Emmeloord ontmoet hebben. Maar indien geen dringende zaken onze tegenwoordigheid daar vereist hadden, waren we dankbaar geweest als de tocht niet per zeilschuit, maar als toekomstverwachting in petto gehouden was, want ook de bewoonster-in-spé ondervond dat de noordwesterstorm het verblijf op Schokland onrustig kon maken. Tijdens haar verblijf namen de golven de schuur bewust de woning weg en de brokstukken spoelden de haven in. De schapen en de beide varkens moesten binnenshuis gestald worden en twee nachten werden terwille van kustvuur en gevaar voor inventaris, wakend doorgebracht. Maar dit alles had geen invloed op de verhouding der beide jonge men-sen. In het volgende betere seizoen werd hun huwelijk te Kampen voltrokken. En in lief en leed hebben ze 33 jaar lang de zorgen van het eilandleven gedeeld. De toen jonge Smit heeft altijd Schokland aanvaard uit plichtsgevoel en kon verlangen naar het gemeenschapsleven, maar de toen jonge vrouw en latere moeder heeft zonder enig ander stoffelijk verlangen haar jaren in tevredenheid daar doorgebracht. Ook de familie Van Eerde kan en mag men niet vergeten als men van het wonen op het Schokland na 1859, d.w.z. “het ontvolkte Schokland”, iets zeggen of schrijven wil. Deze familie heeft ook in drie geslachten het licht doen branden en de mistklok doen bellen. En het was een moeilijk leven op Schoklands zuideinde. Men was er, wat de gemeenschap met de vastewal aanging, altijd aangewezen op de medewerking van zijn noorderburen. En, dit ondervindt ieder op een eenzame post, is juist een sterke prikkel, het gevoel der afzondering, het ontbreken van een middel tot het verbreken ervan. De overige bewoners hebben de waarheid van deze opmerking ondervonden ten tijde dat een minder fijngevoelig arrondissementsingenieur in zijn bezuinigingsijver het te Schokland gestationeerde vaartuig ten dien-ste van de beambten, dat was beschadigd, niet wilde laten herstellen. Eendrachtig kwamen

genoemde beampten in aktie tegen hun chef. De familie Van Eerde is op den duur de dupe geworden van het onsociale ambtenarensysteem. Een lid der familie vertoeft thans nog te Erme-lo-Veldwijk. Een ander is met honderd gulden pensioen per jaar ontslagen. Ik weet niet of het de taak der overheid is, op het lichamelijk of geestelijk welzijn van het personeel te letten, maar dit weet ik wel, dat het goed zou zijn als de verenigingen en corporaties die op verbeteringen van verkeersseinen en telefonische verbindingen aandringen, bij het tot stand komen daarvan eens informeerden of deze verbeteringen te hunnen gerieve ook beloond worden aan het personeel, dat ze uit moet voeren, zoals het behoort. Want als men als beampte op zo'n vooruitgeschoven post behandeld wordt als ieder andere, ondergaat men een groot onrecht. Drie zusters van de even tevoren genoemde lichtwachters wonen nog te Kampen. De oudste heeft in vele moeilijke ogenblikken het belang der gemeenschap gediend door voor de dienstbelangen te waken op deze eenzame post. En gelukkig, de gemeente Kampen laat niemand zijner burgers in de steek, anders ??? De vader van bovengenoemde lichtwachter en later genoemde zusters is door het breken van zijn scheenbeen, waardoor infectie ontstond, te Kampen in het ziekenhuis overleden. Hij was toen bijna 60 jaar oud en had ook, met een onderbreking van drie jaar, zijn gehele leeftijd op de Oudekerk doorgebracht. In het jaar 1907 verliet de familie Van Eerde Schokland na een verblijf van bijna honderd jaar als lichtwachter op het eiland. Het ging niet gemakkelijk een geschikt persoon te vinden voor deze vacante positie.

Harm Smit (1880-1950), Schokland.

Hiermee komt een einde aan de Kroniek van Harm Smit. Eerdere afleveringen stonden in Het Schokker Erf nrs. 16, 17, 20 en 21. Voor alle duidelijkheid volgen hieronder de bewoners van de Middelbuurt en Emmeloord na de ontruiming in 1859.

Bewoners van Emmeloord:

1859-1877 J. van Marle.

1877-1910 Lambert Smit (zoon van Hendrik Smit).

1910-1923 Hendrik Smit (zoon van Lambert Smit).

1923-1940 Harm Smit (zoon van Lambert Smit), 2e havenmeester.

1923-1941 Jan Spit, 1e havenmeester.

Bewoners van de Middelbuurt:

1859-1868 G. Rasch.

1868-1875 Hendrik Smit (uit Leeuwarden).

1875-1877 Lambert Smit (zoon van Hendrik Smit).

1877-1878 H. Ten Napel (zijn zuster huwde met Hendrik Smit).

1878-1906 K. Lassche.

1906-1910 Hendrik Smit (zoon van Lambert Smit).

1910-1921 Harm Ten Napel.

1921-1923 Jan Spit

1923-1928 H. Prins

1928-1941 Jan Schuurman.